

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

УДК 101(73)

В. М. ПЕТРУШОВ^{1*}, І. В. ТОЛСТОВ^{2*}^{1*}Український державний університет залізничного транспорту (Харків), ел. пошта vnpetrushov@yandex.ua, ORCID: 0000-0003-3279-2180^{2*}Український державний університет залізничного транспорту (Харків), ел. пошта Tollivan12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5511-1670**СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КРИТИЧНОМУ РЕАЛІЗМІ (ДЖОРДЖ САНТАЯНА)**

Мета. Стаття передбачає аналіз соціально-антропологічних ідей Джорджа Сантаяни, які представлені у його працях «Життя розуму або стадії людського прогресу» та «Панування і влада. Роздуми про свободу, суспільство та уряд». Це дозволить по-новому осягнути проблему пошуку сучасною людиною ціннісних основ власного існування, шляхів пізнання себе з метою подальшого самоздійснення та розвитку прихованих потенціалів. **Методологія.** Методологічною основою дослідження є плюралістична стратегія, яка поєднує історико-філософський аналіз та соціально-антропологічний підхід. **Наукова новизна.** Ідеї Сантаяни про людину та суспільство можуть здатися утопічними в контексті реалій сучасного життя, в той же час актуальною залишається його думка про те, що життєве завдання людини полягає в тому, щоб жити так, як дозволяють призначені долею обставини. Прийняття своєї долі веде не до бездіяльності та самозречення, а до самопізнання та дії, до самовираження в науці, поезії, релігії та мистецтві, до реалізації свого справжнього призначення – творця культури. Також актуальною є думка Сантаяни про головну роль США у встановленні раціонального справедливого світопорядку. **Висновки.** Шлях до самореалізації людини лежить через самопізнання в сократівському сенсі слова та наукове пізнання навколишнього світу. Мета наукового пізнання не в тому, щоб розум керував життям, а в тому, щоб він допоміг досягти шляхом компромісу певної гармонії між суперечливими бажаннями, пристрастями та амбіціями людини та життєвими «імпульсами» різних людей або країн. Розум може допомогти упорядкувати життя, організувати його хоча б частково раціонально, щоб воно стало стабільнішим та безпечним, без чого неможливі щастя та свобода – головні бажання кожної людини.

Ключові слова: людина; розум; дух; свобода; щастя; сім'я; суспільство.

Актуальність

Джордж Сантаяна (1863-1952) – класик американської філософії ХХ століття. Значимість Сантаяни конкурує зі значимістю Джона Дьюї, Вільяма Джеймса та Чарльза Сандерса Пірса. Якщо не брати до уваги філософію, то літературні твори Сантаяни можна порівняти тільки з літературною діяльністю Емерсона. Як громадський діяч Сантаяна з'являвся на обкладинці журналу «Time» (3 лютого 1936 г.), а його автобіографія «Persons and Places» – «Вигляд і положення» (1944), єдиний роман «The Last Puritan» – «Останній пуританин» (1936), який був номінований на Пулітцерівську премію, протягом декількох місяців були вибором клубу «Книга місяця» та були бестселерами в Сполучених Штатах.

Автобіографію Сантаяни «Вигляд і положення» можна порівняти з деякими образами

автобіографіями представників найвищого класу, наприклад, з такими як «Освіта Генрі Адамса» Г. Адамса та «Спогади про минуле» М. Пруста. Дуже цікавим фактом є те, що Сантаяна досяг подібних висот в американській думці, не будучи американським громадянином. Він з гордістю зберігав протягом всього свого життя іспанське громадянство хоча жив в США з 1872 р. до 1912 р. Проте, за його власним визнанням, весь корпус його філософських та літературних творів повинен вважатися американським. Якщо використовувати сучасну класифікацію, то Сантаяна – перший та найбільш видатний іспано-американський філософ, представник критичного реалізму.

У Сантаяни не було філософської школи, він практично не мав учнів. Але вплив його ідей на подальший розвиток американської та європейської філософії дуже значний. Про нього написані десятки книг, йому відведені

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

окремі томи в серіях критичних видань, присвячених найвидатнішим мислителям минулого та сучасності. Інтерес до філософії Сантаяни не згасає і сьогодні. Так в США в 1980 році в Індіанapolisі було засновано міжнародне товариство Джорджа Сантаяни, яке проводить під егідою Американської філософської асоціації щорічні конференції, присвячені творчій спадщині філософа, готує до друку та перевідає його численні твори. А з 1983 року виходить в світ щорічний бюлетень цього товариства «Overheard in Seville: Bulletin of the Santayana Society» [5].

Ми вважаємо, що в багатогранній філософській спадщині філософа доцільно виділити та піддати ретельній рефлексії його соціально-антропологічні ідеї.

Мета

Метою статті є аналіз соціально-антропологічних ідей Джорджа Сантаяни, які представлені у його працях «Життя розуму або стадії людського прогресу» та «Панування і влада. Роздуми про свободу, суспільство та уряд». Це дозволить по-новому осягнути проблему пошуку сучасною людиною ціннісних основ власного існування, шляхів пізнання себе з метою подальшого самоздійснення та розвитку прихованих потенціалів.

Виклад основного матеріалу

У 1905-1906 роках була опублікована п'ятитомна праця Джорджа Сантаяни «The Life of Reason: Or, The Phases of Human Progress» – «Життя розуму або стадії людського прогресу», завдяки якій він став головною фігурою в американській філософії ХХ століття. У цій роботі Сантаяна простежив «життя розуму» з моменту появи індивідуальної свідомості до її об'єктивності у феноменах суспільного життя, соціальних інститутах, а також в релігії, мистецтві та науці. У другому томі «Розум у суспільстві» [9], головною темою якого є людина, сім'я, суспільство, економіка та влада, розкривається сутність соціально-антропологічних ідей філософа.

Філософ починає розгляд суспільства з моменту його зародження і показує, яким чином соціальна організація з'явилася з надр органічної природи, як людство пройшло довгий шлях до цивілізації від примітивних спільнот до

складних соціальних утворень, і яку роль зіграв розум в процесі створення та розвитку культури.

У якості відправної точки для реконструкції історії цивілізації Сантаяна вибирає феномен статевої любові. На прикладі трансформації почуття любові з простого, можливо, найсильнішого природного інстинкту в інтелегібельну любов до ідеалу він показує, як інстинкти та вимоги природи, зберігаючись і не втрачаючи своєї споконвічної значимості, приборкуються розумом. Тваринний інстинкт розмноження, статевий потяг та відтворення потомства – найважливіші природні імпульси та найпростіша форма любові.

У своєму природному стані суспільство забезпечує умови для здійснення «тваринної любові» – відтворення потомства через інститут сім'ї. Виникнувши через необхідність народжувати і виховувати дітей, які протягом тривалого часу потребують батьківської опіки, сім'я зажадала спільного проживання, ведення господарства та спільної власності. Поступово, в силу необхідності, виникли виробництво, торгівля, збройні сили та державне управління.

Дана реконструкція походження сім'ї, власності та держави не оригінальна, але досконала за формою художнього викладу. Набагато більш глибокий та предметний аналіз цього питання представлений в роботі Ф. Енгельса 1884 року «Походження сім'ї, приватної власності та держави в зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана». Подібні концепції висувалися з середини ХІХ століття етнографами, істориками, соціологами, такими як Л.Г. Морган, Е. Тейлор, Дж. Фрезер, які шукали загальні закономірності розвитку культури і суспільства, відстоювали ідеї прогресу та закономірності в історії.

Свідчень знайомства Сантаяни з роботою Ф. Енгельса, не знайдено. Зате відомо його захоплення соціально-дарвіністськими ідеями Г. Спенсера, який в 1852 році, за сім років до публікації «Походження видів» Ч. Дарвіна, написав статтю «The Development Hypothesis» – «Гіпотеза розвитку», в якій виклав ідею еволюції. Спенсер визнавав природний відбір в якості одного з факторів еволюції та сформулював принцип «виживання найбільш пристосованих». Виходячи з позитивістського принципу пізнаваності тільки явищ, у своїй пізній праці

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

«Descriptive Sociology» – «Описова соціологія» він інтерпретував історичні факти та описував етапи еволюції.

Власне той самий метод вибрав і Сантаяна. Як і Спенсер, він вважав основною рушійною силою біологічної та соціальної еволюції боротьбу за виживання, в якій перемагають найбільш пристосовані види тварин та людські спільноти. Процес виникнення влади в житті громади він порівнював з природним домінуванням в зграї тварин найсильніших і розумних особин, які виконують функції ватажків та захисників. Сильні і відважні первісні люди ставали воїнами-захисниками, потім вождями племен та правителями народів.

Спенсер проводив аналогію між суспільством та біологічним організмом. Суспільство як і організм розвивається від найпростішого до сучасного багаточасового завдяки вдосконаленню процесу розподілу праці, який з'являється завдяки сім'ї. Традиційна патріархальна сім'я для Сантаяни була «одним із шедеврів природи» та зразком ідеального державного устрою. Природний розподіл праці та обов'язки в родині не передбачають рівноправності. Але, незважаючи на це, в хорошій сім'ї всі щасливі. Так само і в ідеальній державі немає рівності між соціальними верствами та класами, але є громадська гармонія.

Як і в сім'ї у суспільстві виникають відносини, які слугують прототипом громадянських. Так, на думку Сантаяни, і в природному первісному суспільстві дозрівають передумови для формування ліберального суспільства. Ступінь досконалості ліберального суспільства вимірюється повнотою дружніх відносин. Дружба зароджується, як правило, в дитинстві з товариських відносин та спільних занять. Потяг один до одного живить дружбу, але її сутність – духовна спільність. Дружба не переслідує безпосередньої матеріальної вигоди; друзі поділяють спільні ідеали. Суспільство стає вільним тоді, коли в ньому починають домінувати відносини, вільні від матеріальної залежності та примусу. Ця думка проходить червоною ниткою крізь всю соціально-філософську тематику Сантаяни. У ній міститься ідеал людини та суспільства, вільного від духу меркантильності, прагнення наживи та маніакального переслідування вигоди.

Реаліст Сантаяна справедливо вважав, що ніякий досягнутий у суспільстві компроміс не зробить його ідеальним, оскільки ідеал це тільки символ, ідея, мрія. Навіть якщо більшість людей в суспільстві буде розділяти спільні ідеали або прагнути до одних і тих самих ідеальних об'єктів, саме суспільство від цього не стане ідеальним. Але в ліберальному суспільстві можливе ідеальне співтовариство ідей: «Релігія, мистецтво і наука - ось ті головні царини, в яких виявлено ідеальне товариство. Наука допомагає активно адаптуватися та пристосовуватися до навколишнього середовища, а релігія – морально компенсувати невдачі та провали, нездійснені очікування та мрії. Мистецтво створює твори, які слугують прикрасою та цінні самі по собі. Воно естетично облагороджує і інші предмети, які мають практичне призначення. Взяті всі разом, релігія, мистецтво і наука спроможні облаштувати життя так, щоб людина відчувала себе щасливою» [8, р. 143].

Таким чином, через духовне самовираження в поезії, релігії та мистецтві людина реалізує своє вище призначення творця культури.

У своєму останньому масштабному творі «Dominations and Powers: Reflections on Liberty, Society and Government» – «Панування і влада. Роздуми про свободу, суспільство та уряд» (1951) Сантаяна переосмислив кризь призму двох минулих світових воєн все те, про що писав майже півстоліття тому в «Житті розуму». У цьому творі філософ простежує шляхи і можливості самореалізації людини, здійснення її волі в трьох різних вимірах буття: природному, громадянському та політичному.

Історичний розвиток людства Сантаяна розглядає як зміну трьох «порядків»: «породжуючого» (generative), «войовничого» (militant) та «раціонального» (rational) [7, р. 26]. Породжуючий порядок призвів до появи сім'ї та перших примітивних спільнот. Після чого почали формуватися звичаї, традиції, види діяльності, суспільно-економічні уклади та феномени духовної культури – мистецтво і релігія. З формуванням перших держав людство освоює новий вид діяльності – політику і стикається з новим войовничим (militant) порядком, тобто з систематичним застосуванням насильства (з боку держави) для підтримки миру, спокою та економічного процвітання. Для того, щоб лю-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

дина була щасливою необхідне здійснення раціонального (rational) порядку.

Критерієм раціональності у Сантаяні виступає не рівень розвитку науки та виробництва, не досконалість державного устрою, а розвиненість духовної культури. Бо в культурі віддзеркалюється самосвідомість епохи, самосвідомість людей, які її створюють. У мистецтві, в поезії, в релігійній міфології, як в дзеркалі, відбиваються всі вдалі і невдалі спроби досягти гармонії, спроби примирити людину з її долею. Розум безсилий змінити космічний порядок або зупинити невблаганний руйнівний вплив ворожих сил на долю людини. Але розум здатний погоджувати наші бажання з нашими можливостями, наші цілі з ходом подій в світі. Якщо гармонія виявляється недосяжною в зовнішньому світі, то розум в змозі встановити її в нашій душі. Гармонія виявляється ідеальною, а мета розуму моральною. Потреба в гармонії – це моральна вимога тотального блага. Для кожного індивіда або суспільства благо є те, що сприяє його матеріальному процвітання та задоволенню духовних потреб. Те, що благо для одного, може виявитися злом для іншого. І розум кожен раз формує ті ідеали і обирає ті способи гармонізації відносин, які найбільшою мірою відповідають вимогам життєвих імпульсів індивіда та суспільства.

Для здійснення раціонального порядку потрібно виконати чотири умови. Перша умова – утвердження державної власності на засоби виробництва, яка дозволить покласти край хибній практиці присвоєння власниками підприємств додаткової вартості або, як її називає Сантаяна, «незаконного податку», яким обкладають найманих працівників. Тоді у працівників з'явиться можливість для самореалізації; на зміну «тиранії підневільної праці» прийде вільна праця, за допомогою якої людина зможе здійснити свою справжню, життєву свободу (vital liberty). Суспільство повинно забезпечити людям почуття соціальної, економічної та фізичної захищеності, тому що «... без почуття безпеки та відчуття життєвої свободи, яке приходиться з цим почуттям, життя не коштувало б того, щоб його прожити» [7, р. 91].

Звертаючись до своєї улюбленої теми самопізнання, філософ нагадує, що здійснення життєвої свободи вимагає від людини серйозного зусилля, спочатку інтелектуального, щоб

пізнати себе і своє оточення, потім вольового, щоб діяти раціонально на основі отриманих знань, як влучно зауважує на це український дослідник О. Базалук [1, р. 14]. Для багатьох людей випробування свободою обертається новим поневолюванням, бо вони не знають, що з нею робити.

Сантаяна показує, що відчуття ефемерної, порожньої (vacant), безглуздої свободи змінюється переживанням її життєвої значущості тільки тоді, коли людина знаходить своє місце в світі, приходиться до згоди з власною природою та обставинами життя. Тому людині, яка прагне реалізувати свою життєву свободу, потрібно уникати панування сил, які її пригнічують (dominations), і вміло використовувати ті сили (powers), які сприяють її цілям та допомагають реалізувати її можливості. У цьому випадку людина зможе досягти раціонального блага, тобто, блага, яке б відповідало її об'єктивним потребам, умовам життя та можливостям.

Другою умовою є відмова від виборного уряду. Керувати повинні державні службовці, яких обирають на основі виявлених ними особистих якостей та достоїнств. Такий уряд «буде приймати рішення за людською шкалою, з любов'ю відноситися до краси індивідуального. Якщо б його накази під тиском необхідності були жорстокими, то ця жорстокість була б раціональною... В такому випадку, тримаючи істину за руку, влада могла стати м'якою та навіть праведною» [10, р. 114-115].

«Раціональне управління – це мистецтво, яке потребує найширших знань і цілковитої неупередженості, - вважає Сантаяна - воно повинно бути постійним та традиційним, при цьому відкритим до безперервного пристосування до природних змін в звичаях, пристрастях та прагненнях людей» [7, р. 382] Таким чином, буде відтворена патерналістська модель управління суспільством, коли мудрий правитель управляє своїми підданими подібно до того, як суворий, але люблячий батько керує своєю великою родиною.

Для того, щоб уникнути автократії в умовах недемократичного правління, на думку Сантаяни, необхідно позбавитися державної ідеології. Питання моралі, релігії та мистецтва повинні залишатися поза національною юрисдикцією. Це третя умова раціонального порядку в сус-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

пільстві, який він намагається обґрунтувати шляхом його виведення зі свого натуралістичного світогляду, головним принцип якого є «життя згідно з природою». Для цієї мети мислитель використовує інший важливий постулат своєї філософії про відносність добра та зла.

Завданням тих, хто управляє суспільством, полягає не в тому, щоб давати моральні оцінки, утверджувати верховенство одних класів та інтересів над іншими, а в тому, щоб створювати умови, які сприяють досягненню справжнього блага для всіх членів суспільства. Для здійснення таких умов правителям та всім іншим людям потрібно зрозуміти свої справжні потреби і, відповідно до них, організувати своє приватне та суспільне життя. Тут Сантаяна звертається до четвертої умови – до своєї етичної максими, запозиченої у Сократа, «пізнай самого себе».

Пізнання відкриває людині банальну істину про свободу, як про пізнану необхідність, про стабільність та сталість, як умови здійснення життєвої свободи. На думку Сантаяни, при досягненні такого розуміння людина перестає сприймати примус природних та соціальних сил як зло, а приймає їх як природне, справжнє благо. Тоді ці сили допомагають задовольнити людині справжні, а не уявні потреби. «Знаходження в гармонії з необхідністю дає нам відчуття свободи, яка є єдиною свободою, яку ми маємо» [7, р. 67].

З огляду на спільність основних, базових потреб усіх людей і загальні завдання, які повинні вирішувати всі раціонально влаштовані уряди країн світу, Сантаяна робить висновок про доцільність установи всесвітнього уряду. При цьому він відразу застерігає, що його ідеал не Ліга Націй і не Організація Об'єднаних Націй, де право накладати вето на рішення Ради безпеки перетворює ці організації в безсилу структуру. Всесвітній уряд має з'явитися на ґрунті одного з раціонально організованих національних урядів. Завданням цього уряду має бути створення умов для реалізації життєвої свободи людей, для розкриття їхнього творчого потенціалу. Це п'ята умова формування раціонального світопорядку. Кандидатами на роль майбутнього гегемона людства Сантаяна розглядає дві країни: Радянський Союз та Сполучені Штати.

Багатонаціональний устрій Радянського Союзу, де різні народи та народності зрівняні у правах, розвивають свою національну культуру, може слугувати прототипом об'єднання народів світу під владою всесвітнього уряду. Диктатура пролетаріату, на думку Сантаяни, виражає не стільки абстрактну владу робітників, скільки символізує єдність усіх людей за фактом спільності їхніх основних потреб. І навіть комуністична ідеологія, заснована на історичному матеріалізмі, імпонує Сантаяні, оскільки вона визнає пріоритет матеріального базису суспільства: «Раціональна влада ... може діставатися урядам, тільки якщо вони представляють неминучу владу речей, тобто матеріальних умов вільного життя та вільної діяльності» [7, р. 457].

Однак, Радянський Союз не зможе об'єднати під своєю владою всі народи світу, оскільки рушійною силою, яка розповсюджує диктатуру пролетаріату, є революційна змова, а не економічна інтеграція. Більш того, комуністична диктатура вторгається в сферу ідеології і «узурпує моральне та інтелектуальне панування в усіх людських співтовариствах» [7, р. 457].

На відміну від Радянського Союзу, Сполучені Штати, на думку Сантаяни, більше підходять на роль світового лідера в силу наступних обставин. По-перше, інтереси Америки та всіх інших країн збігаються в питанні розвитку вільної торгівлі. По-друге, для забезпечення динамічного розвитку своєї економіки американські менеджери поширюють свої високоефективні раціональні методи управління виробництвом та торгівлею в інші країни, тим самим створюючи умови для економічної інтеграції. По-третє, американці можуть поширити по світу свою систему освіти і, крім експорту товарів, будуть «експортувати» свої цінності та способи життя.

Цим припущенням Сантаяна виправдовує «моральне» право американців на ідеологічну експансію, оскільки американці «хороші, їхня ментальність усталена та глибока, вони винахідливі і віддані справі поліпшення інструментів і методів матеріальної економії; і саме в цій сфері вони покликані діяти в інтересах благополуччя всього людства» [7, р. 458]. Але Сантаяна застерігає, що швидке розповсюдження американського способу мислення та

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

стилю життя можуть визвати негативну реакцію з боку інших країн.

Наукова новизна

Проведений соціально-антропологічний аналіз показав, що ідеї Сантаяни про людину та суспільство можуть здатися утопічними в контексті реалій сучасного життя, в той же час актуальною залишається його думка про те, що життєве завдання людини полягає в тому, щоб жити так, як дозволяють призначені долею обставини. Прийняття своєї долі веде не до бездіяльності та самозречення, а до самопізнання та дії, до самовираження в науці, поезії, релігії та мистецтві, до реалізації свого справжнього призначення – творця культури. Також актуальною є думка Сантаяни про головну роль США у встановленні раціонального справедливого світопорядку.

Висновки

Сьогодні, через шістьдесят шість років після виходу в світ «Панування і влади», багато соціально-філософських ідей її автора не втратили своєї актуальності для сучасних мислителів. Але слід визнати, що їх неможливо розглядати в якості суворой соціально-

політичної теорії або практичного керівництва для проведення реформ в управлінні та владі.

Однак несправедливо вимагати від мудреця наукових істин. Думки, висловлені Сантаяною в «Пануванні і владі», цінні саме як «роздуми», і саме такий підзаголовок цього твору. Сантаяна обґрунтовано стверджує, що діючі сили природи і суспільства – матеріальні. В основі будь-яких ідей, які приводять до руху суспільство, лежать фундаментальні потреби людей в їжі та безпеці. Тому всі свої дії людина та суспільство повинні направляти на досягнення своїх справжніх, а не уявних потреб, враховуючи при цьому свої можливості та обставини життя.

Отже, шлях до самореалізації людини лежить через самопізнання в сократівському сенсі слова та наукове пізнання навколишнього світу. Мета наукового пізнання не в тому, щоб розум керував життям, а в тому, щоб він допоміг досягти шляхом компромісу певної гармонії між суперечливими бажаннями, пристрастями та амбіціями людини та життєвими «імпульсами» різних людей або країн. Розум може допомогти упорядкувати життя, організувати його хоча б частково раціонально, щоб воно стало стабільнішим та безпечним, без чого неможливі щастя та свобода – головні бажання кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bazaluk, O. The Strategies of Systematization of the Theories of Education. The Main Meaning and Features of the Theories of Education of Plato's and Isocrates' Line / O. Bazaluk // *Future Human Image*. – 2017. – Vol. 7. – P. 11–27.
2. Brodrick, M. The ethics of detachment in Santayana's philosophy / M. Brodrick, Miami University, USA. Houndmills, Basingstoke, Hampshire. – New York : Palgrave Macmillan, 2015. – 174 p.
3. George Santayana at 150 : international interpretations / edited by M. C. Flamm, J. A. Rea, and G. Patella. – Lanham, MD : Lexington Books, 2014. – 280 p.
4. Grossman, M. Art and morality: essays in the spirit of George Santayana / M. Grossman ; edited by M. A. Coleman. – New York : Fordham University Press, 2014. – 315 p.
5. Moreno, D. Santayana the philosopher : philosophy as a form of life / D. Moreno ; translated by Ch. Padrón. – Lanham, Maryland : Bucknell University Press, 2015. – 195 p.
6. Overheard in Seville: Bulletin of the Santayana Society / edited by A. Kerr-Lawson and H. J. Saatkamp. – Jr. Indianapolis : Indiana University Purdue University Indianapolis. Published annually.
7. Santayana, G. Dominations and Powers: Reflections on Liberty, Society and Government / G. Santayana. – New Brunswick, New Jersey .: Scribner's, 1995. – 481 p.
8. Santayana, G. The Philosophy of Santayana: Selections from All the Works of George Santayana / G. Santayana ; edited by I. Edman. – New York : Charles Scribner's Sons, 1936. – 587 p.
9. Santayana, G. The birth of reason & other essays / G. Santayana ; edited by D. Cory. – New York : Columbia University Press, 1995. – 186 p.
10. Santayana, G. The life of reason, or, The phases of human progress Book 2, Reason in society / G. Santayana ; co-edited by M. S. Wokeck and M A. Coleman ; with an introduction by J. Gouinlock. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2013. – 249 p.
11. Yalcin, M. O. Naturalism's philosophy of the sacred: Justus Buchler, Karl Jaspers, and George Santayana / M. O. Yalcin. – Lanham, Maryland : Lexington Books, 2013. – 137 p.

В. Н. ПЕТРУШОВ^{1*}, И. В. ТОЛСТОВ^{2*}^{1*}Украинский государственный университет железнодорожного транспорта (Харьков), эл. почта vnpetrushov@yandex.ua, ORCID: 0000-0003-3279-2180^{2*} Украинский государственный университет железнодорожного транспорта (Харьков), эл. почта Tollivan12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5511-1670**СОЦИАЛЬНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ В АМЕРИКАНСКОМ КРИТИЧЕСКОМ РЕАЛИЗМЕ (ДЖОРДЖ САНТАЯНА)**

Цель. Статья предполагает анализ социально-антропологических идей Джорджа Сантаяны, которые представлены в его работах «Жизнь разума или стадии человеческого прогресса» и «Господство и власть. Размышления о свободе, обществе и правительстве». Это позволит по-новому понять проблему поиска современным человеком ценностных основ своего существования, путей познания себя с целью дальнейшей самореализации и развития скрытых потенциалов. **Методология.** Методологической основой исследования является плюралистическая стратегия, которая объединяет историко-философский анализ и социально-антропологический подход. **Научная новизна.** Идеи Сантаяны о человеке и обществе могут показаться утопическими в контексте реалий современной жизни, в то же время актуальной остается его мысль о том, что жизненная задача человека состоит в том, чтобы жить так, как позволяют предначертанные судьбой обстоятельства. Принятие своей судьбы ведет не к бездействию и самоотречению, а к самопознанию и действию, к самовыражению в науке, поэзии, религии и искусстве, к реализации своего истинного предназначения – создателя культуры. Также актуальна мысль Сантаяны о главной роли США в установлении рационального справедливого миропорядка. **Выводы.** Путь к самореализации человека лежит через самопознание в сократовском смысле слова и научное познание окружающего мира. Цель научного познания не в том, чтобы разум руководил жизнью, а в том, чтобы он помог достичь путем компромисса определенной гармонии между противоречивыми желаниями, страстями и амбициями человека и жизненными «импульсами» разных людей или стран. Разум может помочь упорядочить жизнь, организовать его хотя бы частично рационально, чтобы она стала более стабильной и безопасной, без чего невозможны счастье и свобода – главные желания каждого человека.

Ключевые слова: человек; разум; дух; свобода; счастье; семья; общество.

V. M. PETRUSHOV^{1*}, I. V. TOLSTOV^{1*}^{1*} Ukrainian State University of Railway Transport (Kharkiv), e-mail vnpetrushov@yandex.ua, ORCID: 0000-0003-3279-2180^{2*} Ukrainian State University of Railway Transport (Kharkiv), e-mail Tollivan12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5511-1670**THE SOCIO-ANTHROPOLOGICAL IDEAS IN THE AMERICAN CRITICAL REALISM (GEORGE SANTAYANA)**

Purpose. The purpose of the article is to analyze George Santayana's socio-anthropological ideas, which are presented in his works *The Life of Reason: or The Phases of Human Progress* and *Dominations and Powers: Reflections on Liberty, Society and Government*. Realization of the purpose will provide fresh insight into the problem of finding the value basis of modern human existence, ways of improving self-knowledge with the aim of further self-realization and development of the latent potential. **Methodology.** The methodological basis of the investigation is a pluralistic strategy that combines historical-philosophical analysis and the socio-anthropological approach. **Originality.** Santayana's ideas about the human and society may seem utopian in the context of the realities of modern life. On the other hand, his concept that the vital mission of humans is to live the way they were destined to remains topical. Acceptance of one's fate leads not to inaction and self-denial but to self-knowledge and action, to self-expression in science, poetry, religion and art, to realization of one's true mission, which is of a culture creator. His idea about the primary role of the USA in establishing a rational and fair world order is also topical. **Conclusions.** The way to self-realization of the human being is through the self-knowledge in the Socratic sense and the scientific knowledge of the world around. The objective of the scientific cognition does not imply that reason should guide life, but that it may help to achieve a certain harmony between the conflicting desires, passions and ambitions of the

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

human being, and the vital «impulses» of different people or countries by means of a compromise. Reason may help to rationalize life, at least partially, so that it could become more stable and safe to ensure happiness and freedom, which are the greatest desires of every human being.

Keywords: human being; reason; spirit; freedom; happiness; family; society.

REFERENCES

1. Bazaluk, O. (2017). The Strategies of Systematization of the Theories of Education. *The Main Meaning and Features of the Theories of Education of Plato's and Isocrates' Lines. Future Human Image*, 7, 11–27. (In English)
2. Brodrick, M. (2015) *The ethics of detachment in Santayana's philosophy*. New York: Palgrave Macmillan. (In English)
3. Flamm, M. C., Rea, J. A., & Patella, G. (Eds.). (2014). *George Santayana at 150: international interpretations*. Lanham, MD: Lexington Books. (In English)
4. Grossman, M., & Coleman, M. A. (Ed.). (2014). *Art and morality: essays in the spirit of George Santayana*. New York: Fordham University Press. (In English)
5. Moreno, D. (2015). *Santayana the philosopher: philosophy as a form of life*. Lanham, Maryland: Bucknell University Press. (In English)
6. Kerr-Lawson, A., & Saatkamp, H. J. (undated). *Overheard in Seville: Bulletin of the Santayana Society*. Indianapolis: Indiana University Purdue University Indianapolis. Published annually. (In English)
7. Santayana, G. (1995). *Dominations and Powers: Reflections on Liberty, Society and Government*. New Brunswick, New Jersey: Scribner's. (In English)
8. Santayana, G., & Edman, I. (Ed.), (1936). *The Philosophy of Santayana: Selections from All the Works of George Santayana*. New York: Charles Scribner's Sons. (In English)
9. Santayana, G., & Cory, D. (Ed.), (1995). *The birth of reason & other essays*. New York: Columbia University Press. (In English)
10. Santayana, G., & Wokeck, M. S., Coleman, M. A. (Eds.), (2013). *The life of reason, or, The phases of human progress Book 2, Reason in society*. Cambridge, Mass.: MIT Press. (In English)
11. Yalcin, M. O. (2013). *Naturalism's philosophy of the sacred: Justus Buchler, Karl Jaspers, and George Santayana*. Lanham, Maryland: Lexington Books. (In English)

Стаття рекомендована до публікації д. філос. н., проф. Л.Кац (Ізраїль)

Надійшла до редколегії: 08.11.2016

Прийнята до друку: 30.09.2017